

STÅSTEDER

Danske jøder er en sammensat gruppe. De indbyrdes forskelle kan være kulturforskelle, for eksempel mellem de gamle dansk-jødiske familier og de senere tilkomne jødiske indvandrere fra Østeuropa. Eller de kan bestå af forskellige opfattelser af, hvad der er rigtigt i spørgsmål om religion, skolegang og ægteskab.

SJUF-kongres i København, 1938.

Press-Photo

DET BREDE SPEKTRUM

De mange mulige ståsteder er i det jødiske samfund vigtige pejlemærker, når man skal fornemme hvem man egentlig taler med, og hvor vedkommende befinder sig i forhold til en selv. I en lang række tilfælde er mange af disse ståsteder trin på vejen til integration og assimilation.

Skønt omverdenen ofte ser jøder som en homogen gruppe, har også de danske jøder meget forskellige holdninger til, hvilken rolle deres jødiskhed skal spille i deres liv, og hvordan den skal udtrykkes. Der er store forskelle når det gælder baggrund, erhverv, politisk orientering og livsstil.

Tallet på jøder kendes kun ud fra antallet af medlemmer i Det Mosaiske Troessamfund, som med sit medlemsantal på ca. 2000 er mindre end Dansk Ornitologisk Forening. Jøder udenfor Det Mosaiske Troessamfund lever deres jødiske liv i foreninger og indenfor private cirkler med familie og venner, eller har en jødisk identitet, som de ikke manifesterer konkret.

At finde hinanden

Skandinavisk Jødisk Ungdomsforbund (SJUF) blev stiftet i 1919 med det formål at organisere forbindelse mellem jøder i Skandinavien. Utallige jødiske ægteskaber er udsprunget af denne organisations kongresser, baller og banketter. Foreningen eksisterer fortsat, og mere end 300 unge jøder deltog i SJUF-kongressen 2003.

Kulturjøder

En stor gruppe danske jøder oplever slet ikke sig selv som religiøse, men snarere som „kulturjøder“. Man mødes til selskabelighed på jødiske helligdage, interesserer sig for jødisk historie, kunst og kultur og har mange jødiske relationer i sin omgangskreds.

Religiøse ståsteder går fra
det helt irreligiøse over
traditionalisme
til ortodoksi

Anna Cordelia Fischer (1816-1861), ca. 40 år gammel og nygift, „men til sin faders store sorg – med en ikke-jøde.“ Tegnet af hendes bror Philip August Fischer, reproduktion.

Blandingsægteskab

Kong Christian VII tillod i 1798 for første gang et ægteskab mellem en jøde og en kristen. Eventuelle børn skulle opdrages i den kristne tro.

På deres egen fredelige måde er de mange foreninger udtryk for at jødisk identitet i Danmark repræsenterer mange ståsteder

RELIGIØSE STÅSTEDER

I København var det jødiske samfund præget af splittelse og uenighed i det 19. århundredes første halvdel. Der var strid mellem de, der ønskede at reformere det religiøse liv, og de mere konservativt indstillede. Dette forhold var ikke unikt for danske jøder. Reformbevægelsens inspiration udgik fra Moses Mendelsohn i Berlin i slutningen af 1700-årene og fandt vej til jøder i mange lande. Debatten har siden bevæget sig indenfor dette spektrum af forskellige opfattelser, og til det seneste valg til Det Mosaiske Troessamfunds repræsentantskab fandtes 7 valglistes. Ikke desto mindre drives Det Mosaiske Troessamfund ud fra ortodokse principper, og først i de seneste år er der opstået en lille alternativ menighed, som praktiserer en moderne og nyfortolket religiøs jødedom.

Der findes mange udgaver af ståsteder i forhold til jødedommen. Men jødisk identitet er knyttet til mere end religionen, og religionen er måske ikke den stærkeste fællesnævner for de danske jøder, hvis religiøse ståsteder går fra det helt irreligiøse over traditionalisme til ortodoksi. Kun en lille gruppe lever i dag det religiøse liv, som ofte skildres som den typiske livsform i værker om jødedommen. Det religiøse univers rummer imidlertid mange begreber og betydninger, som fungerer som fælles kulturel reference, selv hvis man ikke praktiserer religionen.

Det Kongelige Bibliotek

Parykstriden

Den interne debat om fornyelser og modernisering i menigheden kom i slutningen af 1700-tallet ud i offentligheden. Menighedens ældste nægtede at kalde mænd med nymodens parykker op til Torah-læsningen i synagogen, de anmeldte til gengæld de ældste til de danske myndigheder. Først efter to år endte sagen med forlig.

Satzgren. Haarzöpfe. Juden

Hasomir på skovtur.

Foreningslivet

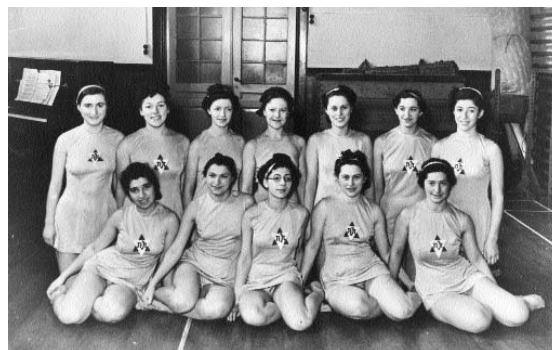
Sangforeningen Hasomir udsprang af det jiddische miljø i København og havde den jødiske sangskat på repertoire. Ved årlige skovture og koncerter blev der frem for alt sunget på jiddisch, men også på dansk, hebraisk, svensk og russisk. Foreningen eksisterede fra 1912-1979.

KULTURER I KULTUREN

Danmark er et foreningsland, og ikke overraskende er det jødiske liv i Danmark også fuldt af foreninger. Der er både bridgeklub, jiddisch salon, zionist-organisationer, håndværkerforening, idrætsklub, jødisk radiostation, genealogisk forening, selskab for dansk jødisk historie, fredsbevægelse, polsk og israelsk klub, ungdomsforening m.m. Man laver hjælpearbejde, menighedspolitik, producerer jødiske tidsskrifter, holder filmfestival, seminarer, basarer og fester.

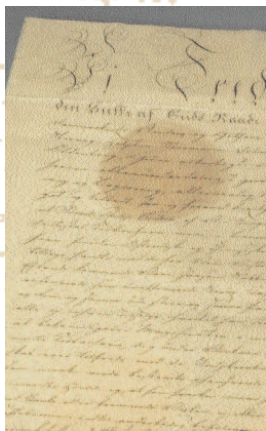
Jiddisch teater i København. Opførelse af August Strindbergs „Faderen“ i 1913.

Hakoahs kvindelige gymnaster, 1934.

På deres egen fredelige måde er de mange foreninger udtryk for, at jødisk identitet i Danmark repræsenterer mange ståsteder. Det er let at forstå, at man ønsker at mødes om interesser, man ikke kan dele med andre danskere. Men foreningerne afspejler også, at man ikke nødvendigvis har de interesser fælles med alle danske jøder. De østeuropæiske indvandrere lavede således deres egne foreninger, hvor de følte sig hjemme akkurat som de indvandrede jøder fra Polen senere har gjort det.

Foreningerne kan opfattes som del af et fælles jødisk univers, hvor man på uforpligtende måde møder jødiske venner og kan føle sig hjemme. Men for insideren er foreningerne også udtryk for fraktioneringen.

Et privilegium udstedt i 1788 til Israel Philip Eichel „af den jødiske nation“.

Privilegium til en jøde

Frederik VI gør alle vitterligt, at Brene Cantor Getzel, jødinde i København, er bevilget og tilladt, at hendes datters mand Aron Samson Goldtzicher, jøde af staden Altona, må nedsætte sig i København og handle med juveler og andet. Og som hun har begæret på hans vegne at indrette en liden galanteri bod.

Udstedt i Husum den 12. april 1713.

Privilegium til en jøde

Frederik VI gjøre alle vitterligt, at vi efter Abraham Levi jøde fra vor stad Altona ... allernaadigst have bevilget og tilladt at nedsætte sig i København og ernære sig ved at tilberede chokolade og sælge te, kaffe og snustobak. Dog må han ikke melere sig med handel som andre kunne hævde at have forret til.

København den 8. marts 1715

Jøderne måtte udøve deres religion, men i det stille og helst skjult

Forbud mod kristne tjenestefolk

... Thi så fremt det efter bemeldte tid skulle befindes, at nogen jøde havde nogen kristen hos sig i tjeneste, da skal de straks uden nogen persons anseelse jages af byen og landet og de kristne, som opholder sig hos dem på den måde, med vilkårlig straf ansees ...

Udstedt på Frederiksberg Slot, den 6. januar 1725.

Militærtjeneste

I 1809 blev jøder på lige fod med andre borgere udskrevet til militæret.

FÆLLES STÅSTED

Det lovmæssige fundament ens tilværelse hviler på, er i dag et fælles ståsted for de danske jøder.

Sådan har det ikke altid været. Til at begynde med gjaldt der særlige gunstige regler for de sefardiske jøder. Dette ophørte dog, da statsmagten indså, at den nyttige jødiske indvandring måtte søges blandt andre jøder end de sefardiske. Fra 1651 forudsatte bosættelse i Danmark et lejdebrev, der også rummede en tilladelse til at udøve et konkret erhverv. I 1726 tilføjes der betingelser som at eje formue på mindst 1000 rigsdaler, eller mod kaution at forpligte sig til at opføre „visse fag hus og bygning“ eller oprette en fabrik for „sarger, chalon, strømper, flonel og alle slags uldne varer“. Dog var Fredericia undtaget denne økonomiske forpligtelse, da man frygtede, at byen ellers ikke ville få de indbyggere og den udvikling, der var ønskelig.

Der var knyttet mange restriktioner til jødernes indvandring til Danmark. Ganske vist måtte jøderne udøve deres religion, men i det stille og helst skjult, så det ikke vakte forargelse. Kristne teologer gjorde ikke desto mindre adskillige forsøg på at omvende jøderne ved at opsøge dem og en kort stund påbyde dem at gå til prædiken. En økonomisk gulerod blev også forsøgt, men der var også jøder, der lod sig døbe enten af overbevisning eller for at forbedre deres livsforhold.

Denne gamle orden forsvandt stort set i 1814, da alle jøder, som enten var født i Danmark eller havde ret til at bo der, blev ligestillede med andre danske borgere. Til gengæld måtte jøderne acceptere myndighedernes tilsyn med skoler, arvesager og ægteskabsindgåelse. De skulle føre fortegnelse over alle jøder svarende til kirkebøgerne, og alle unge skulle gennem en særlig eksamination, der svarede til den kristne konfirmation. Jøderne var ikke længere en del af den jødiske nation, men danske borgere af mosaik observans.

Den danske grundlovs vedtagelse i 1849 fjernede yderligere forskelsbehandling mellem danske jøder og andre danskere. Grundloven garanterede blandt andet landets borgere religionsfrihed. Den senere jødiske indvandring til Danmark i det 20. århundrede var underlagt den generelle lovgivning for indvandring, bevilling af statsborgerskab og social forsorg. De polske jøder var de første jødiske indvandrere til Danmark der officielt havde flygtningestatus, og som den danske velfærdsstat kom i møde med hjælp til indkvartering, sprogundervisning, økonomisk bistand og anden støtte.

Opnåelsen af et dansk pas huskes stadig af danske jøder, der er børn af de østeuropæiske indvandrere, som en meget stor festdag.

Skolegang

I 1799 fik jøder adgang til visse privatskoler uden først at lade sig døbe.

Skolegang

I 1805 åbnede *Friskolen for Drengbørn af den mosaiske Tro* som udslag af M. L. Nathansons reformbestræbelser. Skolens hovedformål var at lære fattige jødiske drenge dansk og regning og give dem forudsætninger for at kunne begå sig udenfor en snæver jødisk kreds. I 1810 var M. L. Nathanson blandt initiativtagerne til endnu en skole, *Carolineskolen for Piger*.

IDENTITET OG VALG

Især tidligere var det at være jødisk en skæbne, man måtte tage på sig på godt og ondt. For de fleste jøder i Danmark er det jødiske tilhørsforhold en faktor blandt andre, og måske mere dominerende, faktorer for identiteten som erhverv, politisk orientering, nationalitet og livsstil. Det er meget muligt at ens jødiskhed kun spiller en meget lille rolle i forhold til, at man er dansker, gymnasielærer i latin, stærkt engageret i et politisk parti eller flittig sportsdanser. Omvendt kan det at have en jødisk bedstefar, men ellers ingen tilknytning til jødedommen, sagtens føles som et afgørende træk ved en selv.

Klasse fra Carolineskolen, 1930.

Den gamle orden forsvandt i 1814

I den jødiske aftenskole på Fælledvej fik børn undervisning i jiddisch. Børnenes forældre lagde vægt på at fastholde jiddisch kultur og sprog. Hold fra 1926.

Hvem er så overhovedet jøde? Den ortodokse definition siger, at det er man, hvis man er født af en jødisk mor eller konverteret til jødedommen. Derfor er børn af jødiske fædre gift med ikke-jødiske kvinder ikke defineret som jøder i strikt forstand, og kan ikke umiddelbart optages i trossamfundet. Disse børn udgør en stor gruppe i et land, hvor mange jøder lever sammen med en ikke-jødisk partner.

Omvendt findes der en gruppe, der formelt set er jøder, men som overhovedet ikke ser dette som betydningsfuldt. Disse mennesker kan opleve, at omverdenen fastholder den jødiske identitet, som de selv afviser.

De mange identitetsmæssige muligheder hænger ikke kun sammen med integration og assimilation. I det moderne samfund er jøder som alle andre involveret i en ny kulturel udvikling, hvor sammensatte identiteter trives.

